

Een nieuw liedboek

Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied 2006

Inhoud

1	Over het zingen en de noodzaak van een nieuw liedboek	blz 3
2	Ontwikkelingen	blz 5
3	Het kerklied in een pluriforme kerk	blz 12
4	Contacten met andere kerken	blz 14
5	Ontwikkelingen in het buitenland	blz 15
6	Procedure van samenstelling	blz 17
7	Financiën	blz 19
	<u>Bijlage 1:</u> De nota over een toekomstig liedboek in tien vragen en antwoorden	blz 20
	<u>Bijlage 2:</u> Korte impressie van de gesprekken met andere kerken	blz 22

1. Over het zingen en de noodzaak van een nieuw liedboek

En inderdaad, wij weten uit ervaring, dat het zingen grote kracht en macht heeft om het hart der mensen te ontroeren en in gloed te ontsteken om God met een nog onstuimiger en vuriger ijver aan te roepen en te loven.

Welnu, onder de andere dingen, die geschikt zijn om de mens te ontspannen en hen grote vreugde te schenken, is de muziek óf het eerste óf de voornaamste, en wij moeten haar in waarde houden als een daartoe bestemde gave Gods.

(Johannes Calvijn, geciteerd bij Hasper: 'Calvijns beginsel voor de zang in de eredienst', deel I, blz. 14 en 401)

“Zingt de Heer een nieuw lied, zingt de Heer, gij ganse aarde”, want God heeft ons hart vrolijk gemaakt door zijn lieve Zoon, die Hij voor ons gegeven heeft tot verlossing van zonde, dood en duivel. Wie dit met ernst gelooft, die kan het niet laten: hij moet vrolijk en lustig ervan zingen en spreken, opdat anderen het ook horen en naderbij komen... Daarom doen de drukkers er zeer wel aan, dat zij vlijtig goede liederen drukken...”

(Martin Luther in zijn voorwoord tot het Gezangboek van Valentin Babst van 1545)

Een kerk die zingt, leeft. Zingen is een kernfunctie van de kerk.

Het loflied om onze schepper en verlosser is sinds vanouds aan ons doorgegeven. God zelf legt het ons in de mond en wekt het steeds opnieuw tot leven en blijdschap in onze harten.

Het zingen hoort zo vanzelfsprekend bij de bijbelse getuigen dat er in de bijbel maar heel zelden gereflecteerd wordt over het zingen zelf. Zingen is een menselijk gegeven, net als ademen en spreken. Zingen hoort bij ons geschapen zijn. Een kerk zonder lied is ondenkbaar, en de liederen zijn gebed, zijn loflied en klaagzang, vertellen, verkondigen, smeken en prijzen de Naam van God. Mozes, Mirjam, Hanna, David, Maria, Simeon, Paulus en Silas – hun liederen en nog veel meer liederen zijn overgeleverd in de heilige schrift. De Allerhoogste zetelt op de lofzangen van Israël (Psalm 22,4).

Jesus heeft gezongen, samen met de leerlingen (Matteüs 26,30). Een uitdrukkelijk ecclesiologische opmerking over het zingen vinden wij in Efeziërs 5,19v: het zingen van psalmen, hymnen en geestelijke liederen wordt hier in één adem met de dankbaarheid genoemd. Paulus ziet het zingen als constitutief voor de gemeente.

In velerlei vormen stemt zij in met de lofzang van Israël (Psalm 104) en met het zuchten van de hele schepping (Romeinen 8,18vv).

Het boek Openbaring is vol van de klanken van lofzangen en jubelliederlieden om de troon van God. Die hemelse lofprijzing komt de mens tegemoet en zoekt gemeenschap in het lied. Samen met engelen en aartsengelen zingt de gemeente de lof van Gods heerlijkheid.

De lofzang van de kerk is klinkende gestalte van de hoop, verkondiging van de goedheid van God, uitdrukking van haar vrijheid. Zingenderwijze deelt de gemeente van Jezus Christus in de verkondiging en antwoordt op het Woord van God.

Zij doet dat in de woorden en op de wijzen van wie haar zijn voorgegaan in het geloof, zelf steeds naar nieuwe woorden, nieuw vormen en klanken zoekende.

Voor de eredienst verwacht de kerk in de traditie verdieping, in de oecumene verbreding en in de eigen tijd vernieuwing te vinden.

(Uit het voorwoord bij de liturgiekatern van de Gereformeerde Kerken in Nederland, 1981)

Sinds 1973, het jaar waarin het *Liedboek voor de Kerken* aan de gemeenten werd aangeboden, is de wereld sterk veranderd: internet is zich volop gaan ontwikkelen; de koude oorlog is verleden tijd; de positie van vrouwen in kerk en maatschappij is sterk veranderd; de medische kennis heeft zich verveelvoudigd; de afstanden tussen de landen en werelddelen in zijn kleiner geworden.

Mensen staan anders in de wereld, anders in het geloof. De gemeenten zijn gaan veranderen. Binnen deze nieuwe context zijn veel nieuwe liederen ontstaan. Zij worden door een groot aantal gemeenten gezongen en als verrijkend ervaren.

Een nieuw liedboek is nodig geworden.

Het nieuwe liedboek zal – geheel naar de traditie van onze kerken – een verzameling van liederen bevatten waarvan gebleken is dat zij tot de mooiste en dierbaarste liederen van vroegere generaties behoren. Tevens zullen daarin de beste liederen uit de afgelopen jaren verzameld zijn waarvan te verwachten is dat het ook goed en duurzaam voor de komende generatie zal zijn.

Zo zingt de kerk van haar Heer, hopende ‘dat anderen het ook horen en naderbij komen’.

2. Ontwikkelingen

2.1 Nieuw materiaal en andere liedbundels na 1973

In 1973 werd het *Liedboek voor de Kerken* aangeboden voor gebruik in de Nederlandse Hervormde Kerk, De Gereformeerde Kerken in Nederland, de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, de Algemene Doopsgezinde Sociëteit en de Remonstrantse Broederschap. In 1974 trad de Nederlandse Protestantenvbond, later Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB, ook toe tot de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied (ISK). Het *Liedboek* raakte spoedig ingeburgerd en de betekenis bleek groot te zijn. De substantiële bijdrage van eigentijdse dichters en componisten werd en wordt door veel leden van de kerken gewaardeerd. De uitgave wordt in hymnologisch en musicologisch opzicht in het buitenland tot heden voorbeeldig genoemd.

Het *Liedboek* is van grote invloed geweest op de liturgievernieuwing in de kerken.

Vermeld moet worden dat het *Liedboek* niet de zangbundel werd van alle gemeenten van de deelnemende kerken. In het bijzonder de Gereformeerde Bond bleef oude bundels gebruiken. In de loop van de jaren kwam er meer en meer behoefte om, naast liederen uit het *Liedboek*, ook andere en andersoortige liederen in kerkdiensten te zingen. Enkele motieven:

- Na verschijning van het *Liedboek* is de productie van nieuwe liederen niet tot stilstand gekomen. Nieuwe liederen moeten in de praktijk getoetst worden. Alleen zo kan de waarde en betekenis van een lied ontdekt worden. Verzamelingen van nieuwe liederen vindt men bijvoorbeeld in de verschillende deeltjes *Zingend Geloven* (deel 1 1981; deel 2 1983; deel 3 1987; deel 4 1991; deel 5 1995; deel 6 1998; deel 7 2000 en deel 8 2004) en nieuwe gezangboeken van andere kerkgenootschappen, zoals *Gezangen voor Liturgie* (1984; uitbreiding 1996) en het *Oud-Katholiek Gezangboek* (1990). Men kan de genoemde uitgaven beschouwen als ‘officiële kerkelijke liedbundels’. Hiernaast dient de liederenbundel *Tussentijds* (1999, uitbreiding 2001) vermeld te worden: een verzameling liederen voor vieringen en bijeenkomsten van de Remonstrantse Broederschap en de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB. De uitgave bevat een selectie van liederen die sinds 1973 zijn verschenen. In 2005 is een geheel nieuwe uitgave met dezelfde titel verschenen, nu onder verantwoordelijkheid van de ISK. De opzet is gelijk aan de eerdere uitgave: liederen van na 1973, die hun waarde inmiddels hebben bewezen. Bij de verschillende uitgeverijen kwam zo frequent een verzoek van plaatselijke gemeenten om liederen over te nemen in eigen lokale liedbundeltjes, dat de uitgave van deze bundel ‘tussen de tijden’ gerechtvaardigd is. Deze selectie bevat 217 liederen bevatten, waarvan het grootste deel uit bovengenoemde ‘officiële kerkelijke liedbundels’ is geselecteerd.
- De veranderde liturgische praktijk, zoals een bewuste omgang met het liturgisch jaar en het gebruik van een leesrooster, leert dat voor bepaalde perioden van het jaar in het *Liedboek* onvoldoende liederen beschikbaar zijn en voor andere perioden en gelegenheden de liederen in het *Liedboek* eenzijdig van aard zijn. Dat het *Liedboek* slechts één vorm van gemeentezang kent, namelijk het strofisch lied, wordt door velen als te beperkt gezien. Andere vormen van liturgische zang worden als een verrijking van de liturgie ervaren: ordinariumgezangen, beurtzangen, waaronder onberijmde psalmen, gezongen acclamaties, etc. In veel gemeenten wordt daarom ook uit bovengenoemde bundels gezongen. Voor de gemeenten van de Protestantse Kerk in Nederland is de katern met liturgische gezangen in *Dienstboek – een proeve* (1998) een verrijking.
- Uit de ervaring met het *Liedboek* bleek ook waarin het tekort schoot. Kernpunten van kritiek op het *Liedboek* waren en zijn: te weinig liederen voor kinderen en jongeren, te veel mannelijk taalgebruik, ontbreken van de hedendaagse werkelijkheid en sociaal engagement. Door dit tekort, dat vaak sterker werd ervaren dan het tegoed – bedoeld wordt de rijkdom van de hymnologische traditie dat door het *Liedboek* binnen handbereik van de zingende gemeente is gekomen – verschenen bundels om in het genoemde gemis te voorzien. Het gaat dan vaak om liedbundels voor bepaalde doelgroepen met een eigen theologie, spiritualiteit, taalgebruik en muzikale vormgeving:
  - liederen voor kinderen, zoals de vier deeltjes *Alles wordt Nieuw* (1968-1979; verzamelde uitgave 1983);
  - liederen vanuit de basisbeweging vindt men o.a. in de twee delen *Liturgische*

- Gezangen voor de viering van de Eucharistie* (v.a. 1979 en v.a. 1985) en ook in bijv. *Gezangen voor Liturgie*;
- liederen van en voor vrouwen, *Eva's Lied* (1984 en 1988; verzamelde uitgave 1998);
  - liederen rond de thema's van het 'Conciliair proces', zoals *Kleur op toon* (1992);
  - liederen van buitenlandse, in het bijzonder niet-Westerse oorsprong, zoals *Hoop van alle volken* (1998), een vervolg op de uitgave *Delen in Vieren* (1992);
  - liederen vanuit de evangelische beweging, zoals *Evangelische Liedbundel* (1999). Men kan deze uitgave beschouwen als 'officiële liedbundels'.

2.2 Beleidsnota

De gezamenlijke moderamina van de toenmalige drie Samen-op-Weg-kerken verzochten in 1992 het bestuur van de ISK om in een beleidsnota zijn visie te geven op de toekomst van het kerklied en het *Liedboek*. Om aan deze opdracht te voldoen heeft de ISK vijf tijdelijke werkgroepen in het leven geroepen: 'Psalmen', 'Liturgisch katern', 'Gezangen', 'Kinderliederen' en 'Muziek-sociologisch onderzoek over de toekomst van het kerklied'. Deze werkgroepen kregen allen dezelfde vraag voorgelegd: 'Moet er een nieuw liedboek komen?' Aan de hand van de rapportage van deze werkgroepen werd er op 18 april 1994 een dagberaad gehouden, waar men de conclusies in plenair verband besprak. In het najaar van 1994 heeft het bestuur van de ISK aan de hand van de rapportage van de werkgroepen en het plenair debat de gevraagde beleidsnota geschreven, welke in 1995 verscheen.

De voormalige Commissie voor de Kerkmuziek van het Samenwerkingsorgaan voor de Eredienst (SoE), later: Sectie Eredienst en Kerkmuziek – dienst KTO van het Landelijk Dienstencentrum, heeft op genoemde beleidsnota gereageerd in de nota 'De Lofzang van de gemeente'. Deze nota verscheen in 1997.

In vervolg daarop schreven het SoE/Cie. Kerkmuziek en de ISK een 'Stappenplan met tijdpad' en een bijbehorende voorlopige profielschets en functieomschrijving van een coördinator kerklied.

Aan de hand van de nota's wordt hier een en ander samengevat. Uitgegaan wordt van de bevindingen van de genoemde werkgroepen. Daarna worden eventuele afwijkende standpunten, aanvullingen of markante nuanceringen genoemd, zoals deze in daaropvolgende besprekingen zijn geformuleerd.

1. Psalmen

De Werkgroep Psalmen had drie punten van beraad centraal gesteld:

- Kan het rijm-psalter zoals dat in het *Liedboek voor de Kerken* is opgenomen gehandhaafd blijven en zo ja, moet het opnieuw alle 150 psalmen bevatten?
- Wat te doen met de problemen die het Geneefse psalter óók oproept en hoe om te gaan met wat er op het gebied van rijm-psalmen nog meer is dan de melodieën uit Straatsburg/Genève en de huidige psalmberijming, ook wel genoemd: het 'Landvolkpsalter'?
- Welke plaats kunnen onberijmde psalmen krijgen in een toekomstig liedboek, met in gedachten wat duo's als Oosterhuis/Huijbers, Oosterhuis/Löwenthal, De Vries/Vogel en Waaijman/Fictoor reeds op veler lippen hebben gelegd.

Conclusie van de Werkgroep Psalmen: Alle 150 psalmberijmingen van het 'Landvolkpsalter' moeten worden opgenomen als A-versie; daarnaast kunnen, al naar nodig en wenselijk, B- en C-versies van dezelfde psalm worden opgenomen, zoals in *Gezangen voor Liturgie* van psalmen ook I-, II- en III-vormen voorkomen. Daarbij gaat het uitsluitend om psalmberijmingen of psalmlieder, berijmingen van psalmgedeelten of 'vrijere' liederen die hun startpunt duidelijk in een psalm hebben. Daarnaast worden onberijmde psalmen en 'beurtzangen naar psalmen' opgenomen, mogelijk zó genummerd dat de eigen nummering van de psalmen herkenbaar blijft.

In de plenaire bespreking werd ingestemd met de aanbevelingen van de werkgroep met daarbij de aantekening dat opnemen van alle psalmen in onberijmde vorm (en dan welke?) mogelijk een te omvangrijk geheel zal opleveren.

2. Liturgica

Liturgica dienen in een toekomstig liedboek op een geordende wijze opgenomen te worden, waarbij oog moet zijn voor Diensten van Schrift en Tafel, getijden en andere bijeenkomsten. De Werkgroep Liturgica ontwierp een nieuwe indeling voor een liedboek. Binnen die liturgische structuur kan ruimte geboden worden aan een pluriform aanbod. Dit heeft verre de voorkeur boven rubrieken voor deelgroepen (zoals kinderen, ouderen, vrouwen). Immers een lied in een kerkelijk liedboek moet door een ieder gezongen kunnen worden, wat niet kan betekenen dat iedereen alle liederen moet zingen.

Een liedboek is een gebruiksboek, dat een breed terrein van het kerkelijk geloofsleven kan dienen.

Enkele criteria bij een mogelijke indeling:

- de psalmen en cantica gaan voorop;
- in de indeling volgens 'seizoenen' moeten verschillende vigerende lectionaria kunnen worden ondergebracht;
- bij 'tijden en gelegenheden' spelen zowel casualia als thematieken een rol.

Een tweede deel is gewijd aan liturgische teksten, gebeden en onberijmde gezangen.

De werkgroep spreekt het belang uit van het instellen van proefpolders om liederen te testen.

In de plenaire vergadering werd hieraan nog het volgende toegevoegd:

- het kerkelijk jaar moet worden gemaximaliseerd;
- geen rubriek 'algemene liederen' of 'andere liederen';
- niet te veel verfijnen;
- geen 'liedboek' of 'kerkboek', maar zoiets als een 'Gebet- und Gesangbuch';
- geen formulieren of vaststaande teksten, wel hymnische teksten; dus: wel een 'ordinarium', maar geen 'orde'.

3. Gezangen

De Werkgroep Gezangen formuleerde drie premissen:

- De kerken blijven bewaarder van de liederen 'uit de schat van de kerk der eeuwen'. De schatbewaarder heeft enerzijds tot taak om aan te geven wat waardevol is om voor het nageslacht te bewaren, anderzijds moet van het nieuwe een verantwoorde selectie worden gemaakt voor gebruik in de eredienst;
- In een tijd van pluraliteit is een gemeenschappelijk bezit van liederen gewenst om samen gemeente te kunnen zijn;
- Het *Liedboek voor de Kerken*, resultaat van jarenlange liturgische en hymnologische studie en praktijk, mag gelden als een ruime en veelzijdige selectie uit de liederenschat van de kerken.

Hiervan uitgaande werden twee voorstellen bepleit.

- De liederenschat van het *Liedboek* wordt zoveel mogelijk in stand gehouden door een 'conserverende revisie'. Daarbij moet rekening gehouden worden met de waarde van de liederen 'uit de schat van de kerk der eeuwen' die wordt gedeeld met de oecumene, evenals met het gegeven dat mensen zich aan bepaalde liederen hechten.
- Bij een revisie moet aandacht zijn voor:
  - melodieën en teksten die nooit of heel weinig worden gezongen;

- nieuwe liederen die ‘het niet hebben gehaald’;
- liederen met een al te gedateerde inhoud;
- eventuele versleten liederen.

Beoordelingscriteria liggen op de terreinen van de theologie, het pastoraat, het taalgebruik en de melodieën. Subjectiviteit zal altijd een rol blijven spelen.

De werkgroep stelde voor om aan het *Liedboek voor de Kerken* een supplement met ca. 250-300 liederen toe te voegen met:

- nieuwe liederen;
- liederen die in 1973 niet zijn opgenomen, maar toch gemist worden;
- liederen uit de internationale oecumene;
- ruime aandacht voor kinderliederen, bijbelliederden, liturgische gezangen, liederen van en voor vrouwen, liederen uit de oecumene, liederen uit de Romana, liederen voor het kerkelijk jaar, niet-strofische liederen, experimentele liederen, liederen die jongeren aanspreken, refreinliederen, canons, opwekkingsliederen die geen eendagsvliegen zijn.

De plenaire vergadering van ISK-bestuur en leden van alle werkgroepen constateerde dat er enige spanning zit tussen de standpunten van de werkgroepen ‘Liturgica’ en ‘Gezangen’. Een ‘conserverende revisie’ van het *Liedboek* levert een liedboekmodel op, en dat is weer in strijd met wat de werkgroep Liturgica voor ogen staat. Anders gezegd, zoals opgemerkt: “De nota van de werkgroep ‘Gezangen’ kun je schuiven in die van de werkgroep ‘Liturgica’, maar niet omgekeerd.”

Diverse kritiek op het *Liedboek* kan met een conserverende revisie en een supplement worden beantwoord. Daarbij is kritiek op het *Liedboek* meestal meer te wijten aan de wijze waarop predikanten en kerkmusici gemeenteleden betrekken bij de vragen omtrent het kerklied (of het ontbreken daarvan), dan aan het *Liedboek* zelf.

In de nota ‘De lofzang van de gemeente’ van het SoE neemt de vraag: ‘waarom hebben mensen niet (meer) genoeg aan het *Liedboek*’ een centrale plaats in. Er wordt gewezen op bewegingen en deelgroepen binnen de kerken die behoefte hebben aan ‘andere’ liederen. Daarbij speelt ‘kwaliteit’ een belangrijke rol. Maar volgens de nota is daarover alleen te spreken binnen termen van geloofscommunicatie en met oog op doelstellingen van de gemeentezang.

De overwegingen van de Werkgroep Gezangen hebben volgens deze nota vooral een eenzijdig strategische betekenis: een supplement kan snel tot stand komen en het zal moeiteloos ingang krijgen in de gemeenten. Het SoE beschouwt de argumenten van de Werkgroep Liturgica principiëler en overtuigender: liturgie wordt daarbij in brede zin gezien ‘als een mogelijkheid om de vereiste pluriformiteit alle ruimte te bieden, binnen een kader dat voor kritische toetsing borg kan staan’.

4. Kinderlied

Bij het ontstaan van het *Liedboek* is weinig rekening gehouden met het kind in de kerk. De Werkgroep Kinderlied wilde de volgende vragen beantwoorden:

- Moeten aan een liedverzameling van een nieuw liedboek kinderliederen worden toegevoegd?
- Worden deze in het boek zelf opgenomen, of komt er een apart ‘Kinderliedboek’?

Op de eerste vraag werd een overduidelijk positief antwoord gegeven. Daarbij pleit men voor een ‘dubbelsporigheid’: kinderen participeren in de liturgie van de gehele gemeente én kinderen zingen hun eigen liederen en volwassenen zingen met hen mee.

Een meerderheid van de werkgroep pleitte voor het kinderlied dat ‘een zodanig niveau heeft, dat het door de hele gemeenschap kan worden meegezongen zonder dat iemand zich tekort gedaan voelt’. Daarbij wordt ook gevraagd om een liturgisch kinderlied en niet alleen illustratieve en verhaalmemoriserende liederen.

Een minderheid van de werkgroep vond dat het jonge kind een eigen liedgoed in het *Liedboek* moet kunnen vinden: het jonge kind moet zingenderwijs aan bod kunnen komen en een eigen repertoire hebben. Deze overwegingen waren tegelijkertijd een antwoord op de tweede vraag: geen apart kinderliedboek (dat is het apart zetten van kinderen), maar het kinderlied in de verschillende rubrieken van een toekomstig liedboek.

De werkgroep gaf als aanbeveling nog mee dat in de opleidingen van predikanten en kerkmusici aandacht geschonken moet worden aan 'het kind in de gemeente – het kind in de liturgie'.

De plenaire vergadering benadrukte dat de angst om kinderen kwijt te raken geen raadgever moet zijn, maar de overtuiging dat de plaats van het kind in de liturgie van wezenlijk belang is. Betekent dit dat er een onderscheid moet zijn tussen 'liederen voor kinderen met volwassenen' en 'liederen voor volwassenen met kinderen'?

Er is wel onderscheid tussen het eendimensionale lied (alleen het verhaal) of het tweedimensionale lied.

Duidelijk is dat het kinderlied van hoge kwaliteit moet zijn. Uitgangspunt is: de viering in de gemeente.

De 'Beleidsnota ISK' onderstreept nog eens dat kinderliederen niet in een aparte rubriek moeten worden opgenomen en dat het liturgisch kinderlied aandacht moet krijgen.

5. Werkgroep Muzikaal-sociologisch onderzoek

De Werkgroep Muzikaal-sociologisch onderzoek nam als vertrekpunt dat naast grote waardering voor (de muzikale kwaliteiten van) het *Liedboek* er ook vele kritische geluiden zijn te horen, zoals:

- het *Liedboek* is te elitair;
- het *Liedboek* houdt geen rekening met de jeugd;
- het *Liedboek* mist de aansluiting met de moderne wereldlijke muziek.

De werkgroep heeft verschillende aspecten van dit uitgebreide en nauwelijks af te bakenen onderwerp aangestipt, waarbij de kloof tussen kerklied en moderne muziek steeds aan de orde kwam.

Op de vragen die de werkgroep zichzelf stelde, heeft men ook een antwoord proberen te geven. Daaruit:

- de vanouds geliefde liederen blijven beschikbaar, maar horen niet in een kerkelijk liedboek;
- liederen uit het *Liedboek* zijn óók geschikt voor de jeugd. Het ontbreekt in het algemeen aan een goede catechese op dit terrein;
- het kerklied is en blijft een volkslied en geen kunstlied: het wordt dus niet door toonkunstenaars gezongen maar door een geloofsgemeenschap. Bij vernieuwing moet gezocht worden naar een synthese tussen volkslied en moderne muziek.

De werkgroep pleit niet voor een aanvulling op het *Liedboek*, maar een nieuw geheel. Met een aanvulling blijf je zitten met de 'ballast die er nu nodig uit moet'.

In een toekomstig liedboek moet er ook ruimte zijn voor nieuwe melodieën die een verbinding tot stand brengen met de moderne muziek. Bij niet-Europese liederen moeten wij ons realiseren dat een melodie uit een andere cultuur moeilijk wortel schiet, zoals de ervaring ook is geweest met de spirituals.

Als het gaat om liederen uit kerkmuzikale subculturen, dan moet bij de beoordeling gelet worden op de vraag of deze liederen bestemd zijn 'voor de lange duur'.

Om een goede keuze te maken moet je voldoende geschoold zijn, want kerkmuziek is een vak. Het SoE liet wel enige kritiek horen ten opzichte van het voorgaande. Dat de liederen uit het *Liedboek* ook geschikt zouden zijn voor de jeugd ziet men als een karikatuur van de werkelijkheid. "Een indicatie van het tegendeel is dat de EO in enkele jaren tijd meer zanglustige jongeren rondom 'ander' repertoire bijeenbrengt dan de IKON en de NCRV tezamen sinds 1973 rondom het *Liedboek*."

Dat kerkmuziek een vak is, wordt niet tegengesproken, maar kerkmuzikaal beleid kan zich niet beperken tot 'het vak'. Dan wordt 'het vak' in een kerkelijk en maatschappelijk isolement geplaatst. Vakmanschap betekent niet een beperking tot bepaalde stijlen of genres. Vraag is: hoe kunnen vakmensen hulp bieden om 'de breedte en diepte van de veeltalige uitingen van geloof uit te buiten en dienstbaar te maken aan de geloofscommunicatie'. In de nota werd betwijfeld of de werkgroep zich werkelijk met onderzoek heeft beziggehouden.

Conclusie

Als de ISK-Beleidsnota en de nota *De lofzang van de gemeente* van het SoE worden vergeleken, dan kan men concluderen dat er geen grote verschillen in visie zijn te bespeuren. Wel worden in de SoE-nota een groot aantal opmerkingen gemaakt die zich veelal bewegen op het terrein dat door de Werkgroep Muzikaal-sociologisch onderzoek op summier wijze aan de orde is gesteld.

De conclusie is dan ook gerechtvaardigd dat de Beleidsnota van de ISK goed als uitgangspunt voor de verdere werkzaamheden kan worden gebruikt.

2.3 Stuurgroep

Op 11 december 1997 werd een stuurgroep geïnstalleerd door een vertegenwoordiger van de eredienstorganen van de deelnemende kerken. Deze stuurgroep bestond uit vijf personen: twee namens de ISK, twee namens de toenmalige Samen-op-Weg-kerken en één namens de overige kerken die participeren in Liedboek. De stuurgroep kreeg als opdracht (conform het door het SoE in overleg met de ISK opgestelde 'Stappenplan met tijdpad'): 'voortgang en bewaking van het proces door coördinatie, feed back naar de gemeenten, de eredienstorganen en de ISK overeenkomstig een tevoren opgesteld rooster voor planning en evaluatie van het geheel'.

De stuurgroep heeft tot 2000 gefunctioneerd en vele inhoudelijke gesprekken gevoerd. Eén van de belangrijkste activiteiten van de stuurgroep was een consultatieronde. Deze schriftelijke enquête, gericht aan een aantal gemeenten, groeperingen binnen de kerken, organisaties op het gebied van de kerkmuziek en functies, moest bijdragen aan een beeldvorming van wat er leeft aangaande de toekomst van het kerklied. De antwoorden die binnenkwamen – uiteenlopend van slechts één alinea tot epistels van vele pagina's – gaven een zeer veelkleurig beeld van opvattingen en wensen. Het hanteren van uitsluitend open vragen maakte het uiteindelijk nagenoeg onmogelijk om uit de resultaten eenduidige conclusies te trekken.

Bijzondere aandacht mag gegeven worden aan de antwoorden die door de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Remonstrantse Broederschap en de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB gezamenlijk op de vragen van de stuurgroep werden gegeven, enerzijds om zo het geluid van deze kerken te blijven horen, anderzijds omdat hierbij een reactie werd gegeven namens deze drie kerken. In deze reactie kunnen enkele hoofdlijnen van beleid worden herkend:

- er is behoefte aan liederen met een nieuw taalgebruik en muzikaal idioom, ook liederen die meer aansluiten bij de geest, de taal, de symbolen en beelden van onze tijd;
- er is behoefte aan liederen met inclusief taalgebruik, waardoor geen groepen worden uitgesloten;
- er moet ruimte zijn voor een kritische selectie van liederen van Huub Oosterhuis;
- er moet ruimte zijn voor liederen uit de wereldocumene;
- oude en geliefde liederen kunnen door hertaling toegankelijker worden;
- een goed liedboek (zoals nu) bevat vanzelfsprekend liederen die bij andere kerkelijke gelegenheden, zoals gemeenteavonden, bijbelbesprekingen en vergaderingen gezongen kunnen worden, maar ook diensten buiten de zondag(morgen), zoals vespers en uitvaartdiensten.
- een toekomstig liedboek zal ook geschikt moeten zijn voor persoonlijk gebruik en voor gebruik in huis- en ziekenkamer;
- hoewel het kerkelijk jaar een werkbare basisstructuur is voor een toekomstig liedboek, moeten ook liederen een plaats krijgen die niet zozeer aan de tijd van het jaar verbonden zijn, zoals ochtend- en avondliederen, liederen bij doop en avondmaal, bij belijdenis en bevestiging, enz.
- in principe moeten alle psalmen worden opgenomen, waarbij een aantal psalmen wellicht hertaald moet worden, in verband met tegenstrijdig woord- en muziekaccent; ook onberijmde psalmen kunnen heel goed een plaats vinden in een toekomstig liedboek;
- de pluriformiteit binnen de kerken vraagt om diversiteit aan liederen;
- een zo breed mogelijk oecumenisch gehalte van een toekomstig liedboek is wenselijk.

3. Het kerklied in een pluriforme kerk

3.1 Spectrum van stromingen

De kerken, met name die nu samen de Protestantse Kerk in Nederland vormen, hebben een steeds pluriformer karakter gekregen. Als het kerklied een spiegel is van het geloof van mensen, dan zal duidelijk zijn dat deze pluriformiteit ook in het kerklied tot uitdrukking komt.

Men kan binnen de Protestantse Kerk in Nederland twee hoofdstromingen herkennen (zie ook de beschrijvingen in het handboek *De weg van de liturgie*):

- oecumenisch-protestant;
- klassiek-gereformeerd;

Daarnaast herkennen we, ook binnen deze kerk, twee minder officiële, maar wel duidelijke aanwezige stromingen:

- basisbeweging;
- evangelische beweging.

Deze vier stromingen zijn niet strikt te scheiden, maar wel te onderscheiden. Het is ook onmogelijk kerken, gemeenten of personen exclusief in één van de vier te plaatsen. Er zijn allerlei verbindingen en overlappingsen.

Plaatsing van de vier stromingen in een spectrum levert het volgende beeld op:

<i>basisbeweging</i>	<i>oecumenisch-protestant</i>	<i>klassiek-gereformeerd</i>	<i>evangelisch</i>
<i>uit welke bundels wordt o.a. gezongen?</i>			
Liturgische Gezangen Land van Belofte uitg. Leerhuis & Liturgie	Liedboek Zingend Geloven Tussentijds Gezangen voor Liturgie	Liedboek Bundel André Troost N.H.bundel 1938	Opwekkingsbundel Youth for Christ-bundel Evangelische Liedbundel

De weergave van dit spectrum suggereert een (polariserend) 'links-rechts-model' met geen of nauwelijks overeenkomsten tussen de twee 'uitersten': de basisbeweging en de evangelische beweging. Als het terrein van liturgie en kerkmuziek als geheel wordt beschouwd, dan zijn er zeker wel overeenkomsten, zoals ambtsvisie, eisen aan gebruik van liturgische ruimten, voorkeur voor de piano als begeleidingsinstrument, functie en positie van de zangleider, accent op beleving. Voor de weergave van de stromingen zou men eerder aan een cirkelspectrum moeten denken, met raaklijnen tussen basisbeweging en de evangelische beweging.

De vertegenwoordigers in de ISK van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Remonstrantse Broederschap en de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB hebben verklaard dat zij hun kerkgenootschappen ook in dit spectrum herkennen.

De pluriformiteit is uitgangspunt en uitdaging. In een nieuw liedboek zullen verschillende stromingen herkenbaar vertegenwoordigd moeten zijn.

3.2 Kerklied en pluriformiteit

Om rekenschap van de pluriformiteit van de kerk en het kerklied te vrijwaren tegen vrijblijvendheid is het nodig een gemeenschappelijk 'midden' aan te duiden, dat kan dienen als uitgangspunt en ijkpunt voor de keuzen die worden gedaan. Hoewel een toekomstig liedboek voor diverse 'leefkringen' bestemd zal zijn, moet het lied van de gemeente primair beschikken over kwaliteiten die het voor gebruik in de eredienst geschikt maken. Wanneer de eredienst het hart van alle kerklied is, zal het bij de aanduiding van een gemeenschappelijk 'midden' dus gaan om de omschrijving van wat een lied - ongeacht de culturele stroming die het voortbracht - tot kerklied maakt.

3.3 Uitgangspunten voor selectie

Het is niet eenvoudig op voorhand gedetailleerde criteria te formuleren voor de selectie van liederen met het oog op een toekomstig liedboek. Niettemin zal duidelijk zijn dat aan liederen – willen ze voor opname in de bundel in aanmerking komen – minimale eisen gesteld mogen worden wat betreft tekst, muziek, liturgische functionaliteit en theologie. Voor de tekst valt bijvoorbeeld te denken aan eenvoud, beeldend vermogen, evocatief of belijdend karakter; voor de muziek aan zingbaarheid en memorabiliteit. Ook de verhouding tussen woord en toon behoeft aandacht: waar gemeentezang primair volkszang is, moet de melodie de liedtekst dragen.

Wij stellen voor een gekwalificeerde en breed samengestelde redactiecommissie de criteria voor selectie gaandeweg het redactieproces nader te laten ontwikkelen, preciseren en toepassen. Dit stelt hoge eisen aan het redactiewerk, waarvoor deskundigheid op diverse terreinen noodzakelijk is. Tevens moeten er mogelijkheden worden geschapen geselecteerde liederen in gemeenten te beproeven. Zo kan voorkomen worden dat weinigen beslissen over een zaak die allen raakt. Beproeving van geselecteerde liederen is wenselijk. Binnen de Protestantse Kerk in Nederland is dit kerkordelijk voorgeschreven (Kerkorde PKN ord. 5-9-3).

3.4 De ‘leefkringen’ van een toekomstig liedboek

De eredienst is weliswaar het eerste, maar zeker niet het enige verband waarin een toekomstig liedboek zal functioneren. Als mogelijke ‘leefkringen’ van een toekomstig liedboek vallen te noemen:

- eredienst op zon- en feestdagen;
- overige gemeentevieringen en vieringen in kleinere kring, in het bijzonder de getijden;
- pastoraat;
- meditatie.

Het gebruik van een liedboek in deze verschillende ‘leefkringen’ vraagt om diversiteit in vormen: naast de strofische vorm ook open vormen en canons. Voor gebruik in het pastoraat en voor persoonlijke meditatie is opname van teksten zonder muziek, bijbelteksten, gebeden en meditatieve teksten wenselijk. Dit alles betekent dat alleen een ‘liedboek’ niet zal kunnen volstaan. Gestreefd moet worden naar een ‘Gesang- und Gebetbuch’, of zoals de subtitel van het Duitse *Evangelisches Gesangbuch* luidt: ‘Für Gottesdienst, Gebet, Glaube und Leben’.

Op dit punt is nog nauwelijks enige beschrijvende literatuur beschikbaar. Recente ontwikkelingen in landen als Duitsland en Zwitserland kunnen voor Nederland leerzaam zijn.

4. Contacten met andere kerken

De oecumene in Nederland is het verst voortgeschreden op het terrein van de kerkmuziek. Er is geen nieuw liedboek denkbaar dat in die vergaande integratie geen stimulerende rol zou spelen.

De ISK heeft met vertegenwoordigers van een aantal kerken in 2002 informatieve gesprekken gevoerd; enerzijds de katholieke kerken en anderzijds van de zg. gereformeerde oecumene.

De inhoud van deze gesprekken kende twee aandachtspunten:

- wat is de stand van zaken op het gebied van het kerklied nu in de betreffende kerk;
- welke mogelijkheden van coöperatie c.q. afstemming doen zich voor of zouden gestimuleerd kunnen worden.

De kerken die op dit moment participeren in het *Liedboek voor de Kerken* zullen ook in de komende jaren blijven samenwerken.

In hoeverre er meer kerken als volledig participant gaan deelnemen is nog onduidelijk. Dat is een beslissing van de verschillende synodes c.q. kerkbesturen.

Uit de informele informatieve gesprekken die de ISK met vertegenwoordigers van bovengenoemde kerkgenootschappen hebben gevoerd, kunnen wel enkele voorlopige conclusies worden getrokken:

1. Een volledig interkerkelijk liedboek als opvolger van het huidige *Liedboek voor de Kerken* behoort voorsnog niet tot de mogelijkheden. Wel is in de gesprekken met de vertegenwoordigers van de Rooms-Katholieke Kerk en de Oud-Katholieke Kerk duidelijk de wens uitgesproken dat een toekomstig liedboek een sterk oecumenisch gehalte zal moeten krijgen, vanwege de grote gemeenschappelijkheid in het liedgoed van deze kerken en de kerken die thans in het *Liedboek* participeren. Ook is de wens uitgesproken dat de verschillende kerken meer dezelfde tekst- en melodieversies van liederen gebruiken. Voor het ontwerpen van een oecumenische lijst van liederen kan de praktijk in Duitsland en Zwitserland tot voorbeeld dienen. Overleg met vertegenwoordigers van de RKK en de OKK in redactie en/of werkgroepen is dan ook wenselijk.
2. Participatie van kerken uit de zg. gereformeerde oecumene in een toekomstig liedboek wordt door die kerken niet gevraagd. Naar de mening van de ISK is dat ook niet vanzelfsprekend en wellicht niet wenselijk, vanwege de duidelijke afwijzing van veel liederen uit het *Liedboek* in die kerken. In hoeverre waarneming in een toekomstig redactioneel proces wenselijk en mogelijk is, en onder welke voorwaarden, zal verder besproken moeten worden. In de gesprekken met vertegenwoordigers van deze kerken is wel de wens uitgesproken om elkaar te blijven informeren over de hymnologische ontwikkeling in de verschillende kerken.
3. De Verenigde Protestantse Kerk in België heeft enige jaren geleden verzocht om participatie. In hoeverre dat verzoek nog gestand blijft, moet door de officiële organen van de VPKB worden beantwoord. Vanwege de kleine omvang van het Vlaamse deel van de VPKB is participatie van die zijde wellicht noodzakelijk. Men is niet in staat om een eigen liedboek samen te stellen. Of aan participatie vanuit de VPKB voorwaarden worden gesteld is niet uitgesproken. Het informatieve gesprek tussen ISK en de vertegenwoordiging van de VPKB was zeer constructief.

5. Ontwikkelingen in het buitenland

Hoofdstuk 4 van deze rapportage opent met de zin: “De oecumene in Nederland is het verst voortgeschreden op het terrein van de kerkmuziek.” Maar ook de internationale oecumene is een belangrijke factor.

De ontwikkelingen in Nederland op het gebied van het kerklied staan dan ook niet los van wat in andere landen gebeurt. Om van die ontwikkelingen op de hoogte te blijven worden namens de ISK internationale contacten onderhouden. Zo wordt jaarlijks door enkelen namens de ISK deelgenomen aan het ‘Interdisziplinäres Ökumenisches Seminar zum Kirchenlied’ in Kloster Kirchberg te Sulz/Neckar (Duitsland). Deze ontmoetingen tussen hymnologen, theologen, kerkmusici en andere wetenschappers zijn van groot belang en hebben ook tot resultaat gehad dat recente liederen uit Nederland in het Duits zijn vertaald en Duitse liederen in het Nederlands. In de latere uitgaven van de serie *Zingend Geloven* (vanaf deel 5) vindt men daarvan voorbeelden.

Tevens is de ISK lid van de ‘European Conference for Protestant Church Music’. De ECPCM houdt jaarlijks een conferentie, het ene jaar een thematische bijeenkomst te Straatsburg, het andere jaar in één van de deelnemende landen, waar de liturgische en kerkmuzikale situatie van dat land centraal staat (zoals in september 2004 te Utrecht). Kerkmuzikale organisaties en personen kunnen lid zijn van de ECPCM. Inmiddels zijn 43 organisaties uit 19 landen aangesloten.

De ISK is ook lid van de Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie (IAH). Christenen over landsgrenzen heen voelen zich één in het gezamenlijk zingen. Veel liederen kunnen ‘meertalig’ gezongen worden: liederen uit andere talen zijn in het Nederlands vertaald en een aantal twintigste- eeuwse Nederlandse liederen uit het *Liedboek voor de Kerken* hebben in vertalingen hun weg in andere landen gevonden, zelfs tot in Japan! De IAH heeft een verzameling meertalige liederen laten verschijnen in de bundel *Unisono* (1997).

De ontmoetingen met anderen, zowel in ons land als in het buitenland, en de uitwisseling van gedachten, ervaringen en nieuwe liederen zijn van groot belang voor de ontwikkeling van het kerklied in ons land. Nog steeds wordt in het buitenland met veel respect gesproken over het *Liedboek voor de Kerken*, en wordt deze als een ‘voorbeeldbundel’ gezien, waarin het lied van de kerk van alle eeuwen en alle plaatsen is vertegenwoordigd.

In het buitenland zijn in de laatste vijftien jaar enkele belangrijke nieuwe kerkelijke liedbundels verschenen, o.a. *Evangelisches Gesangbuch* (Duitsland, 1993); *Evangelisch-Reformiertes Gesangbuch* (Zwitserland 1998) en *Church Hymnary* (Schotland 2005). Vergelijking van deze uitgaven met hun voorgangers laat duidelijk zien in welke mate de liedcultuur in een halve eeuw verandert. Het profiel van deze nieuwe liedbundels wordt duidelijk aangegeven in het volgende citaat, dat de afsluitende zin is van het hoofdstuk ‘Liederkunde’ in het *Evangelische Gesangbuch*:

“Das *Evangelische Gesangbuch* bietet die Vielfalt der traditionellen und zeitgenössischen Lieder, die Weite der Ökumene und die Breite der Zielgruppen in einer Fülle von anregenden alten und neuen Singformen (Liedsatz, Kanon, Singspruch, liturgische Gesang, Refrain- und Erzähl lied).”

Een aspect dat zeker genoemd moet worden is dat in bovengenoemde liedbundels een aantal liederen meerstemmig is opgenomen. Bij veel gezangen is een vocale zetting zo ‘klassiek’ geworden, dat deze in de standaarduitgave een plaats verdient.

Twee recentere Duitse liedbundels zijn in de standaarduitgave zelfs geheel meerstemmig: het *Gesangbuch der Evangelisch-methodistischen Kirche* (2003) en het *Mennonitisches Gesangbuch* (2004).

Ervaringen op het gebied van het redactieproces in andere landen kunnen ons goede

diensten bewijzen.

6. Procedure van samenstelling

Een exacte beschrijving van de procedure van samenstelling van een toekomstig liedboek is pas mogelijk nadat een beslissing tot samenstelling door de betreffende synodes en kerkbesturen is genomen en de voorwaarden daartoe zijn geformuleerd. Toch wil de ISK enkele aandachtspunten formuleren.

6.1 Structuur

Ervaringen bij de samenstelling van de tweedelige uitgave *Dienstboek – een proeve* van de Protestantse Kerk in Nederland kunnen zeer dienstbaar zijn. Een redactie wordt bijgestaan door werkgroepen met een deelopdracht. De leden van de werkgroepen bestaan uit deskundigen op diverse terreinen (o.a. theologie, hymnologie, liturgiek, kerkmuziek) die een aantoonbare affiniteit hebben met de vragen betreffende een nieuw liedboek. Een coördinator is lid van alle werkgroepen. In de werkgroepen zijn diverse kerkelijke stromingen vertegenwoordigd.

Men kan aan de volgende deelopdrachten denken:

- revisie Liedboek voor de Kerken;
- psalmen (met speciale aandacht voor onberijmde psalmen);
- materiaal uit liedboeken van andere kerken en uit overige levende tradities;
- materiaal uit het buitenland;
- kinder-, jeugd- en tienerliederen;
- liturgica;
- ander materiaal dat een wezenlijke bijdrage kan leveren aan de gemeentezang (canons, zangspreuken, etc.);
- niet-gezongen teksten (gebeden en teksten voor meditatie).

De voorzitters van deze werkgroepen vormen een redactie, waaraan een voorzitter, een secretaris en de coördinator wordt toegevoegd.

Deze redactie laat zich bijstaan door adviseurs op het gebied van tekstredactie, muziekredactie en –notatie, auteursrechten en zettingen.

6.2 Supervisoren

In de voorbereiding van de *Nieuwe Bijbelvertaling* hebben supervisoren een rol gespeeld. Zij vertegenwoordigden de verschillende kerken en geloofsgemeenschappen. Voor het redactieproces van een toekomstig liedboek kan aan hetzelfde model gedacht worden. Deze bundel is voor tenminste vier kerken bestemd, waarbij wij ervan uitgaan dat de huidige ‘Liedboek-kerken’ hun samenwerking in de toekomst voortzetten. Ook vertegenwoordigers van andere kerken die belangstelling hebben voor het proces, maar (nog) niet het toekomstige liedboek zullen gaan gebruiken, kunnen als supervisor optreden. Daarbij denken wij in het bijzonder aan kerken met een belangrijke kerkmuzikale traditie, zoals de Rooms-Katholieke Kerk en de Oud-Katholieke Kerk.

6.3 Beproeving en uitwisseling met toekomstige gebruikers

Zoals in hoofdstuk 3 reeds is aangegeven schrijft de Kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland voor dat ‘een nieuw aan te bieden psalm- en gezangboek (...) eerst gedurende enige tijd wordt vrijgegeven ter beproeving door de gemeenten.’ (Ord. 5-9-3)

Ook in Zwitserland en Duitsland is het huidige gezangboek voorafgegaan door een ‘Vorentwurf’, verschenen als goedkope uitgave.

Elke deelnemende kerk heeft haar eigen beproevingstraject. Binnen de PKN geschiedt de aanbidding van de nieuwe uitgave pas nadat de classicale vergaderingen zijn gehoord en andere kerkelijke organen die op het desbetreffende terrein werkzaam zijn hun advies hebben

gegeven. Voor deze advies- en consultatieronde zal tijdig een model moeten worden gemaakt, zodat duidelijk is op welke vragen men antwoord kan of moet geven. Ook t.a.v. dit aspect zijn er ervaringen in het buitenland.

Naast deze 'formele' kerkelijke weg zijn ook andere vormen van uitwisseling met toekomstige gebruikers mogelijk en wenselijk. Daarbij kan gedacht worden aan informatiebulletins, deelkaternen als proeve, landelijke of regionale zangdagen en wellicht ook CD's.

Er zal niet alleen begeleidend materiaal moeten zijn, maar ook begeleidingsmateriaal. De ervaring leert dat in de meeste gemeenten de introductie van nieuwe liederen pas mogelijk is als er instrumentale en/of vocale zettingen beschikbaar zijn.

De moderne techniek biedt meer mogelijkheden dan bij het ontstaan van het *Liedboek voor de Kerken* in 1973. Internet en e-mail zijn snelle communicatievormen. Sinds enkele jaren heeft de ISK een website, o.a. met het oog op dit proces. De infrastructuur van deze website (www.kerklied.net) biedt voldoende mogelijkheden om hieraan te voldoen.

6.4 Tijdsduur

Het ontstaansproces van het *Liedboek voor de Kerken* werd gekenmerkt door 'nieuwbouw': tijdens het redactieproces moesten er veel nieuwe liederen of vertalingen geschreven worden. Na 1973 is er op het gebied van het kerklied in Nederland een turbulente ontwikkeling geweest. Vele bundels met nieuwe liederen zijn verschenen. Het aantal liederen en de verscheidenheid aan vormen is inmiddels zo groot, dat daarmee vele bundels gevuld kunnen worden, ook met liederen die elke toets der kritiek ruimschoots kunnen doorstaan.

Het redactieproces van een toekomstig liedboek zal dan ook meer gekenmerkt worden door selectie van reeds bestaand materiaal en 'restauratie' dan door 'nieuwbouw'.

De ISK is van mening dat vanwege deze overwegingen en de beschikbaarheid van snelle communicatiemiddelen het redactieproces effectief kan zijn en dat na een periode van vijf jaar een proeve beschikbaar is. Op die overwegingen is ook de financiële paragraaf gebaseerd (zie hoofdstuk 7).

7. Financiën

Bij het beraad over de financiële aspecten van het uitgeven van een toekomstig liedboek is als uitgangspunt gekozen, dat alle kosten die samenhangen met de redactionele werkzaamheden om te komen tot een definitieve keuze betreffende de inhoud van het liedboek, door de ISK worden gedragen.

De voorbereidende werkzaamheden van meer technische aard, die daarop volgen, worden bekostigd door de uitgever, c.q. meerdere uitgevers die daartoe samenwerken.

Voor de financiering van het project heeft ISK een fonds beschikbaar ten bedrage van € 600.000. Wil dit fonds toerijkend zijn om alle redactionele voorbereidingskosten te betalen, dan zijn twee elementen van groot belang: ten eerste de factor tijd en in de tweede plaats de royaltyafspraken die met componisten en dichters worden gemaakt.

Volgens voorlopige ramingen belopen de redactiekosten circa € 90.000 per jaar.

Deze kosten zullen in hoofdzaak bestaan uit vergaderkosten van de redactiecommissie en de werkgroepen (waarbij door toepassing van moderne communicatietechnieken belangrijk op deze kosten kan worden bespaard) en de kosten van een op parttimebasis aan te stellen coördinator en daarmee samenhangende secretariaatskosten.

Het aanhouden van een strak tijdschema is uit financieel oogpunt van groot belang en voorsnog is de gedachte dat de voorbereidingstijd een periode van circa vijf jaar niet zal mogen overschrijden.

Ten aanzien van het royaltyaspect stelt de ISK zich voor zodanige afspraken te maken, dat dichters en componisten geen eenmalige vergoeding vooraf ontvangen, maar jaarlijks achteraf royalty's zullen genieten waarvan de hoogte afhankelijk is van gerealiseerde verkopen. Op grond van ervaringen in het verleden stelt de ISK zich voor zodanige afspraken met uitgevers te kunnen maken, dat de van hen te ontvangen royalty's de aan componisten en dichters te betalen royalty's enigermate overtreffen, waardoor na het gereedkomen van het nieuwe liedboek enige financiële ruimte ontstaat om ook in de verdere toekomst de ontwikkelingen op hymnologisch gebied te kunnen blijven ondersteunen.

Gelet op de thans beschikbare fondsen en rekening houdend met voorgaande uitgangspunten, zal nog circa € 150.000 beschikbaar zijn voor bijkomende kosten. Hierbij kan gedacht worden aan incidentele opdrachten aan dichters en componisten, het inwinnen van adviezen, en dergelijke. Mogelijk is nog rekening te houden met subsidiëring van een proefbundel, zij het dat ervaringen met de bundel *Tussentijds* hebben geleerd, dat voor een dergelijke uitgave een commerciële prijsstelling mogelijk is en subsidiëring achterwege zou kunnen blijven.

BIJLAGE 1

De nota over een toekomstig liedboek in vragen en antwoorden

1. Wat is de ISK?

De ISK is de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied, opgericht voor de opdracht tot uitgave van het *Liedboek voor de Kerken* door de uitgevers Boekencentrum en Jongbloed.

Uit de opbrengsten worden de auteursrechten betaald voor dichters en componisten en heeft de ISK een fonds gevormd om te zijner tijd de redactie van een nieuw liedboek te kunnen bekostigen. Ook worden uitgaven van nieuwe liederen door de ISK gestimuleerd en gefinancierd.

2. Waarom ontstond het Liedboek voor de Kerken?

“Het was een bijzondere ervaring, vast te stellen dat de opvattingen over het kerkelijk lied in de verschillende kerken zó weinig uiteenliepen, dat het ideaal van één gemeenschappelijke bundel te realiseren bleek” (Voor de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Evangelisch-Lutherse Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland, de Nederlandse Hervormde Kerk, de Remonstrantse Broederschap en de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB)

Uit: ‘Liedboek voor de Kerken’, Ter verantwoording, blz. XIV (eerste uitgave 1973), blz. XIII (vierde uitgave 1987).

3. Wat staat er in het Liedboek voor de Kerken?

‘Liederen uit de schat der eeuwen – liederen van nu’.

“Het was door hem (Martinus Nijhoff) dat spoedig ook een vijftal jongere dichters bij de arbeid van de commissie (voor de Psalmberijming) betrokken raakte, dichters die na de bevrijding naar voren waren gekomen met poëzie, waarin een stuk bijbelse inspiratie onmiskenbaar was: ...”

Uit: ‘Liedboek voor de Kerken’, 1973, Ter verantwoording, blz. X.

4. Hoe staat het met het Liedboek voor de Kerken?

“Er is in die 25 jaar overigens wel het een en ander gebeurd. Er zijn heel veel nieuwe liederen gemaakt naast het Liedboek. Die liederen zijn van verschillende herkomst. Er waait in de kerken hier en daar een andere wind, met een eigen geluid en eigensoortige teksten. Men zoekt daar een hymnische geloofsuitdrukking waarvan men zegt dat deze niet in het Liedboek te vinden is. Dan vallen woorden als ‘evangelisch’ en ‘opwekking’. Ook woorden als ‘milieu’ en ‘schepping’ klinken.

(...)

Muzikaal gesproken heeft het Liedboek zich genesteld in de wereld van – wat we nu maar noemen – de klassieke kerkmuziek. Zoals in de bundel van 1938, bevat het Liedboek steeds een bloemlezing uit een bepaald tijdvak van de kerkmuziek. Van de oudkerkelijke hymne tot Bastiaans. De nieuwe liedcomposities die het Liedboek in ruime mate bevat, zijn geconcipieerd vanuit deze klassieke achtergrond. Een enkele poging tot ‘modern’ ritme (Gezang 488B) is zeker niet kenmerkend voor het Liedboek als geheel. Maar kan dat in de toekomst zo blijven? Men hoort kritiek op het Liedboek vanwege zijn klassieke ‘sound’. Op dit punt heeft het enkele feit van het bestaan van het Liedboek al het nodige losgemaakt. Hoe zingt de kerk in de toekomst? Pop? Zal er nog zangcultuur zijn? Zal het orgel verdwijnen? Raakt de voorhoede van de kerk los van de achterhoede? En zal dat het eerst merkbaar zijn door de liederen die men (niet) zingt? Overigens: we bedoelen met voor- en achterhoede geen kwaliteit aan te duiden!”

Uit: ‘Zingt voor de Heer een nieuw gezang - 25 jaar Liedboek voor de Kerken’, 1998, blz. 9-10.

5. Wat zal er anders zijn in een nieuw liedboek?

Het beste van traditie, oecumene en eigen tijd zal een andere beeld te zien geven dan in 1973. Bepaalde liederen uit de traditie worden niet meer gezongen, andere worden juist gemist. Oecumenische contacten en dichters en componisten van nieuwe liederen hebben een schat aan materiaal opgeleverd met – zoals hierboven omschreven werd – vaak een eigen geluid en eigensoortige teksten.

De in 1973 geformuleerde leefkringen – ‘kerk en huis’ – worden nu anders geformuleerd: ‘eredienst en overige gemeentevieringen, pastoraat en meditatie’. Dit heeft andere selectiecriteria tot gevolg.

In de afgelopen decennia heeft de liturgie in de deelnemende kerken veranderingen ondergaan.

Hierdoor is er niet alleen behoefte aan andere liederen, maar ook aan andersoortige liederen, zoals beurtzangen, acclamaties en canons.

Dit alles én toepassing van modernere druktechnieken zal betekenen dat een nieuw liedboek

omvangrijker zal kunnen zijn dan het huidige *Liedboek voor de Kerken*.

6. Waarom wordt een besluit gevraagd tot uitgave van een nieuw liedboek?

Het *Liedboek voor de Kerken* (1973) is een gezamenlijk project van de deelnemende kerken. De totstandkoming ervan was namens die kerken opgedragen aan de 'Interkerkelijke Commissie voor de Gezangen', de voorloper van de ISK.

Ook een nieuw liedboek kan alleen een project zijn van de deelnemende kerken, waarvoor de betreffende synodes en kerkbesturen de opdracht geven.

7. Gaan er ook andere kerken (dan de huidige) meedoen met een nieuw liedboek?

Misschien de Verenigde Protestantse Kerk van België.

Gesprekken van de ISK met de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, de Nederlands Gereformeerde Kerken en de Christelijke Gereformeerde Kerken geven wel aan dat er een toenemende belangstelling is voor liederen uit het *Liedboek voor de Kerken* (1973), maar dat die kerken niet in een gezamenlijk liedboek willen participeren.

8. Hoe wordt de inhoud van een nieuw liedboek bepaald?

In de eerste plaats door een redactie, bestaande uit deskundigen in diverse disciplines. De leden van die redactie dienen elkaar te stimuleren bij het samenstellen van een nieuw liedboek en er samen voor te zorgen dat in de deelnemende kerken de lofzang gaande wordt gehouden.

In de tweede plaats door toekomstige gebruikers te betrekken in het keuze-proces, o.a. door uitgave van proefbundels.

9. Wie betaalt het redactieproces van een nieuw liedboek?

De ISK. Aangenomen kan worden dat het gevormde fonds daarvoor toereikend is.

10. Door wie wordt een nieuw liedboek uitgegeven en wanneer verschijnt het?

In de loop der jaren zijn met uitgeverijen goede relaties opgebouwd. Bij de uitgave dient ook rekening te worden gehouden met de vraag bij wie of bij welke uitgevers de auteursrechten van de op te nemen liederen berusten. Vandaar dat *Tussentijds* is uitgegeven door twee uitgeverijen: Kok en Boekencentrum, onder verantwoordelijkheid van de ISK.

Voor het nieuwe liedboek kan een soortgelijke constructie als voor *Tussentijds* worden toegepast. Het redactieproces zal zeker vijf jaar duren.

BIJLAGE 2

Korte impressie van de informele gesprekken met vertegenwoordigers van andere kerken

1. Rooms-Katholieke Kerk

De bundel *Gezangen voor Liturgie* is in de Rooms-Katholieke Kerk nooit de officiële landelijke bundel geworden. Meer behoudende kerkelijke instanties hebben dit mede veroorzaakt. Het bisdom Roermond heeft sinds enkele jaren een eigen bundel, *Laus Deo*, en er zijn signalen dat deze behoudende tendens zich voortzet, ook in andere bisdommen. In hoeverre officiële beperking van het kerkelijke repertoire in parochies ingang zal vinden, is nog onduidelijk. Maar gevreesd moet worden dat een verdere oecumenische ontwikkeling op het gebied van het kerklied nauwelijks doorgang zal vinden.

Er werd wel aandacht gevraagd voor een lijst met gemeenschappelijke liederen. Het valt te betreuren dat de Rooms-Katholieke Kerk en de protestantse kerken bij gelijke liedteksten vaak verschillende melodieën kennen. In hoeverre plaatselijke parochies liederen kunnen blijven zingen die geen bisschoppelijke goedkeuring (meer) hebben, blijft voorlopig een vraag. Maar de wederzijdse bevruchting op hymnologisch gebied heeft in de laatste decennia onmiskenbaar een stempel gedrukt op de ontwikkeling van het kerklied.

2. Oud-Katholieke Kerk

De Oud-Katholieke Kerk werd in een zeer laat stadium betrokken bij het overleg inzake het *Liedboek*. Participatie in het *Liedboek* kon geen doorgang vinden, omdat de OKK niet alle berijmde psalmen wilde overnemen.

In 1990 verscheen het *Oud-Katholieke Gezangboek*, waarin naast veel eigen liedgoed, de hymnologische erfenis van de Rooms-Katholieke Kerk en de protestantse kerken zichtbaar is. Het OKG is thans uitverkocht. In hoeverre er een al dan niet gewijzigde herdruk komt, dan wel een supplement was in 2002 nog niet bekend. Aan totale vernieuwing wordt thans nog niet gedacht. De vertegenwoordigers van de OKK hebben de wens uitgesproken om te participeren in een voorbereiding van een toekomstig liedboek.

3. Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt

In de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt is de belangstelling voor het *Liedboek voor de Kerken* na 1996 gegroeid. Dit resulteerde in de wens om een royale bundel samen te stellen met 255 gezangen uit het *Liedboek*. Aan die vraag kon de ISK, vanwege instructies van de eigen kerken, niet voldoen. Na intensief overleg tussen de ISK en de deputaten kerkmuziek van de GKV is in 1999 gekozen voor het *Liedboek* als proefbundel, met daarin vermelding van de synodale goedkeuring van 255 gezangen. Vanwege bezwaren uit eigen kring bracht de synode dit aantal terug tot 121, de overige werden niet afgewezen, maar 'nog niet goedgekeurd', waarbij aan de gemeenten werd toegestaan om met 'enige terughoudendheid' deze liederen te zingen.

Later heeft de synode aan deputaten kerkmuziek de opdracht gegeven om ook liederen te selecteren uit andere bronnen, o.a. *Zingend Geloven*, *Gezangen voor Liturgie* en de *Evangelische Liedbundel*. In 2003 verscheen een selectie uit deze bronnen in de uitgave *Negentig gezangen*. Zo wil men groeien naar een eigen bundel, aanvankelijk 2008 als verschijningsjaar, maar inmiddels doorgeschoven naar 2011.

Samenwerking met andere kerken wordt niet toegejuicht. Men voelt meer voor elkaar faciliteren bij het samenstellen van een 'fonds' van liederen, waaruit naar believen geput kan worden.

Binnen de GKV staat men zeer kritisch, ja zelfs huiverig tot afwijzend tegenover het pluriforme karakter van een interkerkelijke opvolger van het *Liedboek voor de Kerken*.

4. Nederlands Gereformeerde Kerken

In de gemeenten van de Nederlands Gereformeerde Kerk wordt het *Liedboek voor de Kerken* als kernbundel gebruikt, en daarnaast vaak plaatselijke bundeltjes. Een enquête in 2001 onder alle gemeenten heeft een betrouwbaar beeld opgeleverd van wat in de gemeenten gezongen wordt: psalmen (hoofdzakelijk nieuwe berijming): ca. 50% van de gezongen liederen; gezangen uit het *Liedboek*: ca. 40% en uit overige bundels: ca. 10%. Van die overige bundels worden vooral

Opwekkingsliederen en *Alles wordt Nieuw* veelvuldig gebruikt; *Evangelische Liedbundel*, *Youth for Christ* en *Johannes de Heer* aantoonbaar minder. De vertegenwoordigers van de NGK meldde in het gesprek dat bij het merendeel van de gemeenten wrevel bestaat tegen de *Evangelische Liedbundel*. Vanwege het sterk congregationalistische karakter van de NGK met een geringe synodale invloed, werd door de vertegenwoordigers van de NGK gepleit voor handhaving van het *Liedboek voor de Kerken*, waarbij elke gemeente dan een eigen supplement kan samenstellen.

5. Christelijke Gereformeerde Kerken

Binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken is het beeld zeer divers. Sommige gemeenten gebruiken het *Liedboek voor de Kerken*, zonder enige beperking, in andere gemeenten overheerst een sterk conservatisme, waardoor men zich hoofdzakelijk beperkt tot de psalmberijming van 1773. Enkele gemeenten hebben plaatselijk een samenwerkingsverband met de Nederlands Gereformeerde Kerk. Daar volgt men de hymnologische lijn van de NGK.

Officieel is er thans synodale goedkeuring voor een bundel met 40 'Schriftberijmingen'. Om aan gemeenten die uit het *Liedboek* willen zingen tegemoet te komen zijn daaruit 19 gezangen toegestaan.

In 2004 zal er een synodale beslissing worden genomen of men officieel gezangen gaat zingen.

De meer behoudende stroming heeft in de CGK de overhand. Zij zijn beducht op verlies van de Christelijk Gereformeerde identiteit.

De deputaten kerklied van de CGK zien weinig mogelijkheden om met andere kerken samen te werken en in een proces van overleg mee te doen aan een opvolger van het *Liedboek*.

6. Verenigde Protestantse Kerk in België

Van de kleine Verenigde Protestantse Kerk in België, VPKB, is ca. tweederde Waals en voornamelijk op Frankrijk georiënteerd en eenderde Vlaams. De Vlaamse protestanten zijn verdeeld over 30 gemeenten waar 's zondags ca. 30 tot 40 mensen kerken. In het noordelijk gedeelte zingt met zowel uit het *Liedboek voor de Kerken* als evangelische liederen. Het overige gedeelte kent een sterk piëtistische inslag; daar zingt men minder uit het *Liedboek* en meer uit de bundel van *Johannes de Heer*. De waardering voor de Vlaamse Rooms-Katholieke bundel *Zingt Jubilate* is wisselend. De belangstelling voor liturgische vernieuwing is miniem. Ten aanzien van de vernieuwing van het kerklied is men terughoudend: behoeden van de erfenis, zoals te vinden in het *Liedboek* en zoeken naar nieuwe wegen op grond van een samenbindend principe en theologische spiritualiteit.

De officiële organen van de VPKB staan positief tegenover het project van een toekomstig liedboek. Er is ook een verzoek ingediend om hierin te mogen participeren. Of dat laatste mogelijk is, hangt af van de beschikbaarheid en bereidheid van mensen.

Colofon

De Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied (ISK) stelt zich tot doel de kennis, ontwikkeling en het gebruik van het kerklied in de Nederlandse taal te bevorderen. De ISK doet dit in opdracht van de vier kerken die het Liedboek voor de Kerken (1973) als hun officiële bundel gebruiken: de Protestantse Kerk in Nederland, de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Remonstrantse Broederschap en de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB. In het bestuur van de ISK zijn deze kerken vertegenwoordigd.

Om de vernieuwing van het kerklied te stimuleren, werd in opdracht van de ISK tussen 1981 en 2004 de serie *Zingend Geloven* uitgegeven. Er verschenen acht deeltjes, welke zowel in eenstemmige als in meerstemmige uitgaven beschikbaar zijn. In deze bundels werden nieuwe liederen gepubliceerd, die nog niet in andere bundels zijn verschenen. De bundels zijn uitgegeven door Uitgeverij Boekencentrum te Zoetermeer en zijn verkrijgbaar in de boekhandel.

In 2005 verscheen *Tussentijds - Aanvullend liedboek bij het Liedboek voor de Kerken*, een gezamenlijke uitgave van Uitgeverij Boekencentrum en Uitgeverij Kok onder verantwoordelijkheid van de ISK. Deze uitgave bevat vooral liedmateriaal dat na 1973 is ontstaan, waarvan de meeste hun weg naar plaatselijke kerken hebben gevonden. De liederen zijn vooral afkomstig uit de serie *Zingend Geloven*, *Gezangen voor Liturgie* en het *Oud-Katholiek Gezangboek*.

De ISK regelt ook namens de kerken de auteursrechten van de liederen in het Liedboek voor de Kerken en namens de betrokken auteurs de rechten van de liederen in de diverse deeltjes van de serie 'Zingend Geloven'.

Adres van de ISK:

ds. K. Holwerda, secretaris
Stenen Beer 20
1035 JN Amsterdam
tel.: 020 331 07 93
e-mail: kholwerda@kerklied.net

Website: www.kerklied.net